

An den slote tot Medeblic (2)

Dit artikel over het kasteel van Medemblik, is een aanvulling op mijn vorig schrijven uit 2012¹⁾. Ondertussen is er meer bekend geworden nadat ik de laatste hand heb gelegd aan de transcriptie van 'Tymmerage'²⁾, een 15^e eeuwse grafelijke rekening uit het begin van de Bourgondische tijd tijdens het bewind van Filips de Goede, onder het kasteleinschap van Bengaert Say Jansz. Naast het bovengenoemde manuscript, zijn er meerdere documenten met ondersteunende gegevens bekend, waaronder een 16^e eeuws inventarisdocument, die hier verkort 'Inventarys'³⁾ wordt genoemd.

In november 2013 heb ik samen met Marius Bruijn, tekenaar en deskundige op het gebied van middeleeuwse architectuur, een lezing gegeven over de staat, de bouw en de omgeving van het kasteel rond 1450. Uit onze gesprekken ter voorbereiding van deze lezing zijn veel interessante gezichtspunten, naar voren gekomen, waarvan ook hier een aantal wordt besproken. (De extra bijdragen van Marius Bruijn zijn uitgebreid gedocumenteerd op zijn website⁴⁾.)

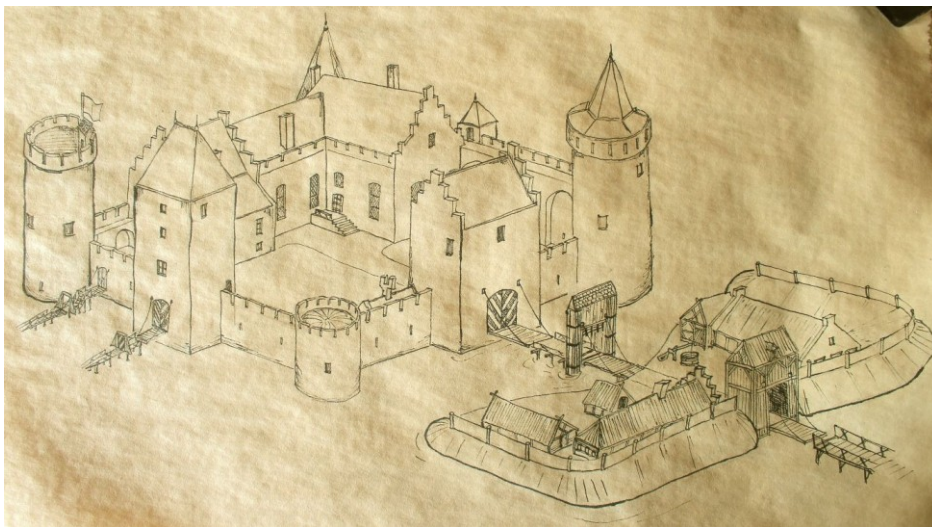
1. Een korte samenvatting inzake de 15^e eeuwse staat van het gebouw en de directe omgeving

De basis van het Medemblicker slot, was een vrijwel vierkante waterburcht, met vier ronde torens aan de hoekpunten, overeenkomstig met het model van kastelenarcheoloog J.G.N. Renaud. Aan de hand van de gebruikte bronnen is gebleken dat in het begin van de 15e eeuw twee poorthuizen aanwezig waren, het **Oude Poorthuis** aan de oostzijde, die in onbruik is geraakt en het **Nieuwe Poorthuis** aan de noordzijde, dat uiteindelijk als toegangspoort diende. Daarnaast de twee vierkante torens, één aan de west- en de andere aan de zuidzijde. Het woongedeelte bestond uit drie hoofdvertrekken: de **Zaal** (nu Ridderzaal), de **Grote Kamer** (nu Burchtzaal) en de **Blauwe Kamer** (voor 2011: de Wapenzaal).

Aan de noordkant van het woongedeelte is een extra aanbouw gemaakt, die bekend staat als de 'nye wairde reube' of **Nieuwe Garderobe** (nu Conciiergekamer), destijds kennelijk bedoeld als opslag van kleding en wellicht ook voor wapens en wapenuitrustingen.

Voor de noordelijke toegang van het slot, was er een voorburcht dat het **Bolwerk** werd genoemd. Er is ondertussen bewijs dat deze voorburcht werd omgeven door een aarden omwalling en niet door een stenen ommuring. Het Bolwerk werd aangewend voor boerderijachtige activiteiten, gezien de aanwezigheid van een 'bauhuys' (boerderij), diverse stallen, hokken, etc. Ten westen van het slot, bevond zich begraasbaar land die de 'hofweyde' werd genoemd. Deze was voorzien van sloten en singels.

Afb. 1 geeft een 'artist's impression' van **Marius Bruijn** van het kasteel van zo rond 1440, die mede in overleg met de auteur tot stand is gekomen.

Afb. 1. Een artist's impression van het kasteel van Medemblik rond 1440, gebaseerd op gegevens uit 'Tymmerage' en iconografisch materiaal. De situering van ingang van het bolwerk (rechts) is enigszins onzeker. Deze bevindt zich mogelijk meer westwaarts (naar links) dan aangegeven.

2. De vier hoektorens

Er kan ondertussen iets meer worden gezegd over de hoektorens. Laten we beginnen met de **Molkentoren** in de noordwesthoek van het slot. Deze toren was, samen met het noordelijke poorthuis, tussen 1588 en 1599 afgebroken. De oorspronkelijke fundering is tegenwoordig goed zichtbaar als de waterstand van de slotgracht erg laag is (afb. 2). Op deze fundering heeft men tijdens de dertiger jaren van de vorige eeuw, een deel gereconstrueerd, door de torenmuur tot het maaiveld opnieuw op te metselen. Eigenaardig genoeg is tijdens de restauratie in de jaren 1962/66 deze opbouw weer verwijderd en daarvoor in de plaats een kleiner formaat gemaakt. De redenen van deze aanpak is echter niet bekend.

Omdat tijdens zo'n extreem lage waterstand ook andere steenrestanten in de slotgracht zichtbaar zijn, bestaat zelfs de mogelijkheid dat de fundering van de weermuur iets meer noorderlijker ligt dan de huidige reconstructie-paden om het kasteel ons doen geloven.

Uit de afbeelding van de Molkentoren uit 1588, blijkt dat deze was voorzien van een spits, mogelijk met overkapte kantelen, zoals we dat bijvoorbeeld ook kunnen zien in de torens van het Muiderslot (afb. 2).

Afb. 2. Links het fundament van de Molkentoren ter hoogte van de waterlijn. Daarnaast de enige bekende afbeelding van de Molkentoren op de belegeringskaart van 1588. Midden-rechts: een reconstructie door Victor de Stuers uit 1890. Rechts de zuidwestelijke toren van het Muiderslot met overkapte kantelen, die model stond voor de reconstructie op afb. 1.

Het formaat van de oorspronkelijke fundering van de Molkentoren is ondertussen opgemeten door Archeologie West-Friesland. Deze blijkt een buitendiameter van 10,90 meter ⁵⁾ te hebben. Dit is een bevestiging dat de Molkentoren inderdaad een flinke toren was. Vooral de hoogte is opvallend, zodat deze toren beschouwd kan worden als een diagonaal evenbeeld met de hoge zuidoostelijke **Gevangen(is)toren** ⁶⁾. De laatstgenoemde toren was zo kenmerkend voor het aanzien van het kasteel, dat hij op diverse 17^e en 18^e eeuwse prenten prominent is afgebeeld (afb. 3 en 4). De buitendiameter van de Gevangentoren is ook bekend omdat deze vanaf een oude kadasterkaart ⁷⁾ (1811-1832), valt op te meten. Met een foutenmarge op de meting, kom ik uit op een buitendiameter van 11,1±0,4 meter en komt dus qua afmeting overeen met die van de Molkentoren. Naar middeleeuwse maatstaven zouden de diameters van beide torens daarbij uitkomen op 3 Rijnlandse roeden. Vanwege hun onderlinge diagonale positie en hun forse hoogte hadden beide hoektorens ongetwijfeld een belangrijke uitkijkfunctie.

Omdat deze aan het einde van de 19^e eeuw op de originele fundering is herbouwd, kan vanaf een nauwkeurige bestektekening uit 1890/91 ⁸⁾, gemakkelijk de buitendiameter van de **Grote Bottelarijtoren** (zuidwesthoek) worden opgemeten. Deze bedraagt 9,83 m (2,6 Rijnlandse roede). Op de tekening van Roelant Roghman ⁹⁾ (afb. 3) van de zuidzijde van het kasteel, ziet men eveneens dat de Grote Bottelarijtoren een overdekte kanteling had. De oorspronkelijke hoogte van deze toren zal niet veel hebben verschild van die van de hedendaagse reconstructie.

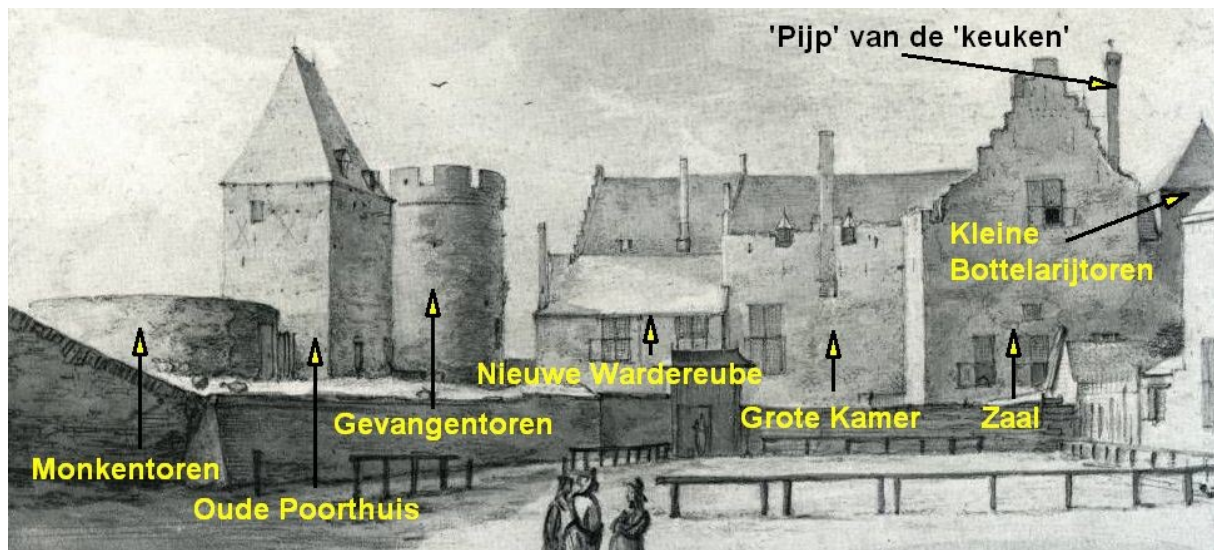
Van de noordoostelijke **Monkentoren** of **Monniktoren**, kunnen we slechts naar de juiste afmetingen gissen.

Uit de iconografie, kennen we deze noordoostelijke hoektoren als een lage toren zonder een dak of spits, maar wel met kantelen. Omdat beschreven is dat deze toren 25 jaar lang open heeft gestaan, dan is het aannemelijk, dat het ooit een dak/spits heeft gehad.

Op diverse 17^e eeuwse prenten ziet men geen kantelen meer (afb. 4).

Afb. 3. De toestand van zuidzijde van het kasteel (ca. 1647), uitgebeeld door Roelant Roghman. Men ziet hier duidelijk dat de kantelen van de Bottelarijtoren zijn overdekt.

Afb. 4 De toestand aan de noordzijde van het kasteel door Roelant Roghman (1647) met enkele torens en kamers.

Het is beschreven dat de staat van deze toren al in 1438 al erg slecht was:

Item zo die voirscreven moncken torre over xxv jaere boven open gestaen heeft, dair die vault die dair onder is in zeer corten tijden mede vergaen moeste hebben, ende dair en teynden die allinge torre dair, dat allinge slot mede geschent geweest hadde, wants een die starcste toir is weer uut te doene die aen al dat huys is.

(Tymmerage, fol. 4v.)

[Vault= gewelf; allinge = geheel en al]

Met andere woorden deze 'eens de sterkste toren' was in zo'n erbarmelijke staat, hetgeen niet alleen het aanzien van de toren schaadde, maar ook die van het hele kasteel. Waarom dit object de sterkste toren werd genoemd is een raadsel, daar deze niet bekend staat als een bijzonder hoge toren.

Misschien had de genoemde sterkte te maken met de omvang of met de dikte van muren. Over de diameter van deze toren, zou de archeologie meer uitsluitsel kunnen geven, mits de funderingsresten nog aanwezig zijn.

We weten ondertussen wel dat er vensters in deze toren aangebracht werden:

Evert, de glaesmaker van glas int monnick torre, gemaect te hebben....
Heyn Smit, van twee windijsers tot dat glas inde monnik torre...
Jacob Symonszn., van gemaect te hebbende aan ijseren met vluegelen int veynsters inde monnick torre....
(Tymmerage, fol. 16r)

Uit Inventarys blijkt dat deze toren in de 16^e eeuw, louter als slaapplaats was ingericht:

Inde monneken thoorn - Een oude quade gebroecken betstede ende anders nyet. (Inventarys, fol. 4r.)

Twee maal ziet men een nieuwe naam voor een toren in twee hoedanigheden, namelijk als de '*smidse toren*' en van de '*toren boven de smidse*':

Jacob Symons soen, van geleverd te hebben tot den voirscreven werke... an die smits torre beneden an dat noirder veynster.....
Evert die glasemaker, van..... op die torre boven die smisse, twee glasen.....
(Tymmerage, fol. 47r. en fol. 48r)

Hieruit zijn twee gegevens te destilleren, dat in de 'smidse toren' een venster aan de noordzijde is geweest en dat in dezelfde toren, boven de 'smederij' een verdieping aanwezig was, die van twee glazen vensters werd voorzien. De moeilijkheid is de lokalisering van dit nieuwe gegeven, maar misschien kan men na enige beredenering een uitspraak doen. Laten we eerst de functie van de smederij in ogenschouw nemen, deze zal zich ongetwijfeld op de begane grond hebben bevonden, mede gezien het beslaan van paarden. Er zijn dan drie mogelijkheden waar deze zou zijn gesitueerd, namelijk in de Gevangentoren, de Molkentoren of de Monkentoren. De Monkentoren kan gemakkelijk uitgesloten worden daar het, gezien zijn beperkte hoogte, geen extra verdieping had. Een noordelijk venster in de Gevangentoren was mogelijk, tenzij de oostelijke weermuur waaraan de toren grensde, het zicht zou belemmeren. In de Molkentoren is er geen belemmering voor een venster op het noorden, maar als in de Molkentoren inderdaad, zoals zijn naam suggereert, een melkerij aanwezig was, dan zou deze om ergonomische redenen, bij voorkeur deels op de begane grond zijn gesitueerd. Bovendien lijkt mij een smederij en melkerij samen, geen gelukkige combinatie. Als we de laatste argumenten aanhouden, dan is het waarschijnlijk, dat de smederij zich op de begane grond van de Gevangentoren bevond.

3. Voorzieningen in de Grote Kamer

In mijn vorige artikel¹⁾ ben ik uitvoerig stil blijven staan bij het feit, dat de kastelein in de muur tussen de **Grote** en de **Blauwe Kamer**, een nis liet uithouwen, met als doel deze als altaar in te richten. De behoefte voor religieuze diensten in het kasteel was al tijdens de Henegouwse periode aanwezig, hetgeen valt af te leiden aan de hand van de benoeming van een vaste kapelaan in 1325. In het Inventarys-manuscript spreekt men in dit verband liever niet van de Grote Kamer, maar uitdrukkelijk van **Kapelkamer**.

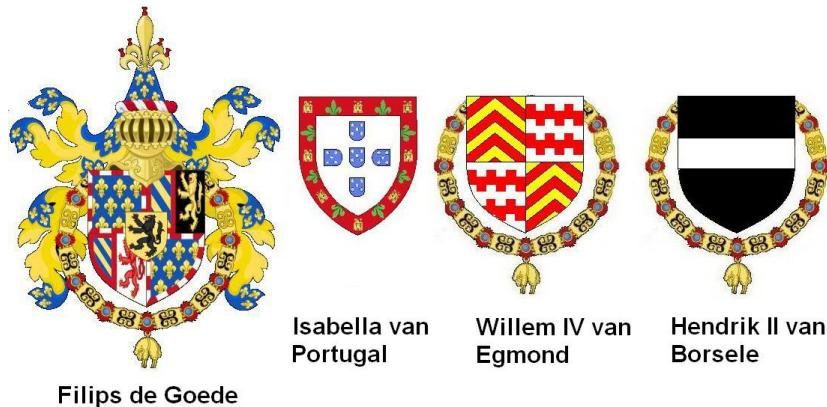
Uit Tymmerage blijkt, dat er nog een extra verfraaiing in de nieuwe kapel werd aanbracht. In de laatste rekening van het document (1444/46), maakt men namelijk melding van gebrandschilderde ramen in zowel het noordelijke, als in het zuidelijke venster van de Grote Kamer:

Evert die glasemaker, van twee glazen int noirder casijn vanden voirscreven camer, gemaict te hebben, dat een vanden wapen duerse ende helmteyken mijns genadige here, ende dat ander vander wapen duuse mijnre genadiger vrouwen. Ite, in dat zuyder veynster twee glazen, indat een die wapen van Egmond ende dat ander die wapen vander Veer....(Tymmerage, fol. 48r)
[Wapen duerse/ duuse=wapenkleuren(?)]

We kunnen hieruit afleiden, dat in het venster aan de noordzijde het wapenschild met helmteken van *Filips de Goede*, hertog van Bourgondië, tevens graaf van Holland is aangebracht met daarbij het wapenschild van zijn derde echtgenote *Isabella van Portugal*. In het venster aan de zuidzijde werden de wapenschilden van *Willem IV van Egmond* en die van *Hendrik II van Borsele* ('Heer van der Veer') ingezet. Beide laatstgenoemde heren waren Ridders in de orde van het Gulden Vlies¹⁰⁾ (afb. 5). Het aanbrengen van het wapenschild in vol ornaat van de hertog, had zich overigens niet beperkt tot de kapel. Eerder heeft de kastelein een eikenhouten bord 6x6 voet (1,88 x 1,88 m) voor het kasteel laten plaatsen:

So als den voirscreven castelleyn docht, datter moigelike behoorde mijns genadige heren wapen met sinen [vier] vierendeelen ende achtendeelen, ende met sijn sat te staene voir thuyt te Medemblic. So heeft hij omme sbesten

will, een tafel van eyken plancke, viercant breet omme zess voeten doen maken, ende doen wercken van schildere nae sinen leysten ten besten, dat men dat heeft konnen versieren met sijn wapen ende helm teyken, vierendeelen ende achten doeven, ende met sijn sat, als dat mogelike wel behoorte. (Tymmerage, fol. 20v.)
 [Vierendelen en achtendeelen zijn vakverdelingen in het wapen; doeven= lisdodden ('Franse lelies')]

Afb.5. Voorbeelden van de wapenschilden, die in de ramen van de Grote Kamer of Kapelkamer van het kasteel zijn aangebracht.

Bij gebrek aan een administratieve ruimte in het kasteel, werd 'boven' de Grote Kamer een 'scrijfkamer' of 'contoir' (fol. 24r., 34v) gebouwd, mogelijk in de vorm van een zogenaamde *opkamer*¹¹⁾, dat wil zeggen een ruimte of kamer waarvoor plaatselijk een extra verdieping is aangebracht :

Also, op allen dat huys geen bequamen stede en was, dair men scriven off rekenen mocht, bij onode dat een castelleyn de bede ontfinge, off ander mijne genadige heren penningen. So heeft de voirscreven castelleyn, want hij alle beden in Vriesland tot desen daige tot ontfangen heeft, boven aen die grote kamer doen maken een scrijfkamer van nuiye, met een veynster en met een ijseren traille, dair inne een glas, een duer een slot, bouten, crammen, ende boven beschoten met wagenscot ende bemaken met plancken als dat dient. (Tymmerage, fols. 19v.- 20r.)

Een andere voorziening was een wenteltrap, om vanuit de Grote Kamer in de daar bovengelegen zolderkamer ('hemelrijck') te komen:

Ende also inde grote kamer geen trap, en was die yet vochte om te gaen op dat hemelrijck, so heeft de voirscreven castelleyn also doen maken een wendel trap van houte, ende die doen bescyeten met vaste alrande stoppingen in allen houcken, als dat nut ende oirberlic was. (Tymmerage, fol. 07r.)

4. Voorzieningen in de Zaal

De Zaal, de grootste ruimte van het kasteel was tijdens het kasteleinschap van Bengaert Say een ruimte waarin veel werkzaamheden werden verricht, met name het aanbrengen van meerdere functionele ruimten.

Het staat buiten kijf dat de Zaal de plaats was waar gekookt werd. Aanvankelijk was er alleen een klein keukentje dat zich deels in de westelijke vierkante **Kleine Bottelarijtoren** bevond. Dat laatste leid ik af vanwege de aanwezigheid van een oventje, dat men vandaag de dag nog in de zuidwesthoek van deze toren aantreft:

*Cleyn bottelrie torre aan die cleyn kuekene....
 De selve Heyn Snut, van i^c scospikeren, vervesicht aen de ramen vande kueken. Item, aen den oven inde cleyn kueken.....tot dat mantellen onder den oven inde cleyn cueken...
 Item, tot dat mantellen onder den oven inde cleyn kueken ii^c scospikeren....
 Andries tJans, van koppen ende latten verevesichtaen dat mantelgen over den oven int cleyn kuekengen..... (Tymmerage, fol. 5v., 37 v.)*

[Scospikeren: spijkers voor schotwerk; vervesicht=bevestigd/aangebracht; mantel: bekleding, omhulsel]

Alhoewel de 'kleine keuken' gehandhaafd bleef, werd de keukenfunctie van de Zaal aanzienlijk uitgebreid:

*Item, zo als aen vorscreven huys tot Medemblic geen kueken en is, ende met van node inde zale koken moet...
Inde sale geordineert wort, bij gebrek, dater ins geen kueken, en is men inde sale koken moet. ...
Ende want den voirscreven castelleyn geoorlooft om van kueken mede te tymmeren op den huyst. So heeft
de voirscreven castelleyn een tymmerman doen komen van hairlem, om sijn goed duncken te hebben van de
grootte ende wijdt vand vorscreven kueken... (Tymmerage, fol. 14r, 20v., 21v.)*

De nieuwe keuken werd als aparte ruimte ommuurd met een 'mantel' van schotwerk, dat later werd bepleisterd met klei, waarna het met kalk werd gewit. In de wanden, overigens ook in die van de andere gecreëerde ruimten werden kozijnen en vensters aangebracht:

*Dirc Vrerixzn., van ii pramen cleys te halen den mantel mede te belemen, x st . Idem, dat selve cley te maken,
ende treden an den voirscreven mantel dair mede te beplaesteren, buten ende bynnen....
Oude Jan Lap voirscreven, van aen de voirscreven vijf bogen, ende de mantel te witten ende plaesteren....
Aelbrecht Renicxzn., van gemaect te hebben twee ramen in twee veynsteren inden mantel vander coken....
(Tymmerage, fol. 32r., 32v)*

Het is bekend dat de kastelein Bengaert Say, zich niets van protocollen aantrok en niet voor niets de reputatie van corrupte ambtenaar had verworven¹²⁾. Tijdens zijn betrokkenheid in de oorlog met de Wendische Hanzesteden, kon hij het niet na laten om handelsschepen te kapen en de lading te confisqueren. Zo ook het roven van een grote hoeveelheid wagenschot van Hoornse en Dantziger kooplieden bij Vlieland. Hiervoor moest Bengaert op het matje komen bij het Hof van Holland en werd in 1442 veroordeeld tot het teruggeven van deze lading aan de rechtmatige eigenaren¹³⁾. Een deel van dit wagenschot is echter nooit teruggegeven en met absolute zekerheid gebruikt voor de verbouwingen in de Zaal van het kasteel:

*..... van lxxxviii wagenscoten, die hun onder maer andre comende waren opt Vlielant, als van zeebout die de
voirscreven castelleyn aff genomen heeft, als blijken sel inde rekeninge, die hij dair
ende aff doen sal vand voirscreven zeebout, die de selve castelleyn heeft doen vertymmeren aen een nye coken,
die hij heeft doen maken inden westhorn vander zale ende die doen aff schieten mitten voirscreven wagenscoten.
Oick heeft die voirscreven castelleyn vanden selven wagenscote inder voirscreven coken doe aff schieten een
spinde, ende een cleyn camerke met duere en veynsteren, serfe borderen ende een portael bynnen aen de zael
duer, dair om alhier van tvorscreven wagenscot. (Tymmerage, fol.29v)
[Zeebout = door zeeroof verkregen buit , spinde = provisiekast, westhorn = westhoek]*

We zien nu, dat de nieuwe keuken aan de westzijde of westhoek ('westhorn') van de Zaal werd geplaatst. Daarnaast, werden er ook de andere voorzieningen aangebracht, zoals een provisiekast, een klein kamertje en een portaal bij de zaal deur om de wind buiten te houden. Het hierboven genoemde 'cleyn camerke' kreeg uiteindelijk de functie van washuisje:

*Noch so veel plankcen, dair dat cleyn camerke bij der coken ende nu een waschhuysgen wesen sal, van nyes
mede versolren is (Tymmerage, fol. 30r)*

Er is een letterlijke beschrijving van het aanbrengen van een nieuwe haardplaats in de keuken. Hiervoor werd een bestaande vensteropening in de muur opgeofferd om een schoorsteen of 'pijp' aan te sluiten. Het uitgebroken raamkozijn werd vervolgens naar een andere plek in de muur verplaatst. Om de schoorsteen aan de zaalmuur op te kunnen bouwen, moest een van de kantelen verzet worden om zo plaats te kunnen maken. Men gebruikte daarvoor kennelijk een houten constructie, die daarna werd vervangen door steunen van steen, zodat het weer goed oogde met de rest van het geheel:

*Jan Wyllem van Hoechtwoud, van vier hoet calx verwacht an de pijp vande coken, aen een cassijn te versetten,
ende dair t uut genomen was, toe te doen maetselen. Dat casiin vander zael te versetten, ende dair te voir stont,
toe te doen maetselen, den heert te doen leggen, ... fol 30 v
De selve noch xi stucke plancx die tinne vande zael op te verwelven, die de castelleyn heeft doen verleggen, ende
van nyes doen maken mit steenen lenen, ende sittens alst behoert, ende costen xiiij stuyvers. (Tymmerage, fol.
30r)
[Heert=haard; tinne=kanteel, lenen= leuning/steunen]*

In dit verband wordt ook van de 'vuyster' of vuurplaats gesproken, waarboven een pijp of schoorsteen, tegen het raamkozijn van de zaal is aangebracht. Hieruit valt te concluderen dat de 'vuyster' de vuurplaats van de nieuwe haard was:

Dat canthout van de voirscreven coken, stilen ende richlen af gemaect sijn, oick dair de vuyster beneden op leyt, ende boven dair de pijp op gemaetselt is, ende dat den zael casine gegen is..... (Tymmerage, fol. 30 r)
[Canthout=geschaafd hout; stilen=stijlen; richlen=verbindingslatten]

De beschreven 'pijp' of schoorsteen aan de westzijde van het slot, ziet men vaak op oude prenten afgebeeld (bijv. in afb. 4). In de huidige opzet van het kasteel bevindt zich aan de westzijde geen haard en schoorsteen meer.

Als extraatje werd er in de zaal ook nog een schilderij of beeld geplaatst van St. Cristoffel of Christoforus, patroonheilige van reizigers, pelgrims, ambachtslieden en beschermer tegen allerlei onheil.

Reynair¹⁴⁾ Maerts soen, die beeldenmaker van inden sale gemaict te hebben, van olyverwe, enen groten Sinte Cristoffel, dair hij aff gehadt heeft.... (Tymmerage, fol. 43r)

5. Het noordelijke poorthuis en het bolwerk

In Tymmerage maakt men melding van een rieten luifel aan het Nieuwe Poorthuis, wegens waterschade aan de overwelling van de poort vanwege het neerdruppelende dakwater:

Item, also tverwelfsel van nye poorthuys dair men uut ende in gaet, zeer begaepete vergaene bij toe doene vanden vall van dat oesye drop van dat dack. Zo heeft de voirscreven castelleyn dair over doen maken langs den poorthuyse een leuffe, gedect met riet, ende voirscreven verwelfsel doen stoppen....(Tymmerage, fol. 5v.)
[Oesye drop = dakdrup; leuffe=luifel]

Omdat onder de bevolking van Medemblik kennelijk veel onvrede en onrust heerste, was de kastelein bang voor zijn eigen veiligheid en die van het slot, voor het geval er een vorm van een opstand of bestorming zou plaatsvinden. Om één en ander zeker te stellen werd in zijn opdracht in het midden van de slotbrug een robuuste portaal gebouwd, die naast twee valhekken ook nog eens voorzien was van een vluchtdeurtje:

Also, als men roukloos bij een loop vander gemeente van beneden, uter stadt off anders, 't slot aen lopen mocht tot aen die poort. So heeft de vorscreven castellein een nye portael midden op den brucgen doen setten, met een cleyen wijcket met tween vallen op te halen, ende dat gedect met leyen gestoffeert, met hangelssen, ijseren bouten, wervelen, cleycken stoten ende andere sinen toebehoren als dat behoort. (Tymmerage, fol. 19 v.)
[val=valhek, wijcket=vluchtdeurtje]

In mijn vorige artikel¹⁾, heb ik een theorie geopperd dat het noordelijke Nieuwe Poorthuis en het Bolwerk het resultaat zijn van een maatregel ten gevolge van een oostelijke dijkverlegging in de richting van het slot. Zoals beschreven in diverse bronnen werd vanwege de grote waterdreiging de stad Medemblik, inclusief het kasteel opgegeven, in het geval dat zich weer een ramp aandeed. De Clemensvloed (1334/35) had een aanleiding daarvan kunnen zijn. Uiteindelijk beperkte men zich na deze ramp tot een dijkverlegging, zodat de oude oostelijke ingang of het Oude Poorthuis van het kasteel niet meer functioneel kon zijn. Daarop liet men een alternatieve hoofdpoort of Nieuwe Poorthuis, aan de noordzijde opbouwen. Bij de dijkverlegging zal een eventueel aanwezige oostelijke voorburcht en de weg er naar toe, mogelijk deels in de dijk zijn verdwenen, hetzij buitengedijkt. Noordelijk van de nieuwe toegangspoort werd een voorburcht of Bolwerk opgeworpen in de vorm van een aarden omwalling. De hypothese van deze dijkverlegging is op zich niet nieuw en werd eerder speculatief geopperd door archeoloog Gerard Alders¹⁵⁾. De verplaatsing van de hoofdpoort en de voorburcht kan echter als bewijs voor deze hypothese worden beschouwd¹⁶⁾. Zeker als deze wordt gecombineerd met de kennis dat er in 1400 veel buitendijks land aanwezig was. Nu kan ik er aan toevoegen, dat er mogelijk nieuwe ondersteunende aanwijzingen zijn gevonden. Deze zouden betrekking kunnen hebben op een aanvankelijke noodoplossing voor de noordelijke poort, alvorens men een aanvang nam tot de bouw van het Nieuwe Poorthuis.

Dat hier sprake was van een eenvoudige noodoplossing valt af te leiden uit het gegeven, dat deze poort werd neergezet toen het 'huis eerder werd opgegeven'. Daarnaast waren er slechts drie mannen nodig om deze af te kunnen breken, zodat men kan indenken dat het hier om een houten constructie gaat.

Dit blijkt uit een rekening van Daniël van Cralingen en Gijsbrecht van Rietveld, in de periode van 29 aug.- 21 dec. in 1419¹⁷⁾:

Item, gegeven drie manne, die dye poert op braecken, doe dat huys eerst opgegeven wort.
(Van Cralingen/Rietveld. fol. 12r.)

Dat men met deze noodbouw de veiligheid niet kon garanderen, volgt uit de extra zware bewapening en manschappen die de trezorier Floris van Borsele vergezeld, tijdens zijn verblijf in Medemblik, eerder in hetzelfde jaar (20 aug.- 4 sept.)¹⁸⁾:

.... een donredage op sinnte Bartholomeus dach, xxiiij dagen in august, toich mijn here van Hairlem tot Medenblyc, ende dair bleeff Herman pijlmaker, busschieter mitten bussen stene ende crude..... (Van Borsele, fol. 9r.)

Dit is dat Herman pijlmaker uitgeleyt heeft optie reyse, alsinen gevaren soude hebben voirden Huyse van Medenblyc. (Van Borsele, fol. 9v.)

[pijlmaker=iemand die pijlen maakt of zich met pijlen bemoeit; busschieter=kanonnier; bussen stene=stenen kanonskogels; crude=kruit]

8. De dijk en het Bolwerk

De volgende passage zegt iets over de toegangsweg tussen een 'dijk' en de bolwerkbrug, deze bleek grotendeels beschadigd te zijn doordat deze aan beide zijden door het water was weggespoeld. De toegang tot het slot werd daardoor erg bemoeilijkt, waarna dit euvel werd verholpen door aan weerszijden rietzoden te plaatsen:

Die selve Pieter, vanden stempel vander bolwerck brugge gemaect te hebben, ende voirt den wech, die leyt tusschen den voirscreven brugge, ende dijck ende aff gespoelt was van beyde zijden vanden water, so dat men schairs op gaen mochte opten huysse, gesocht te hebben mit rietsoden.... (Tymmerage, fol. 42v.)

Er is ook een opvallende passage met betrekking tot het plaatsen van horden langs het bolwerk en de genoemde toegangsweg er naar toe.

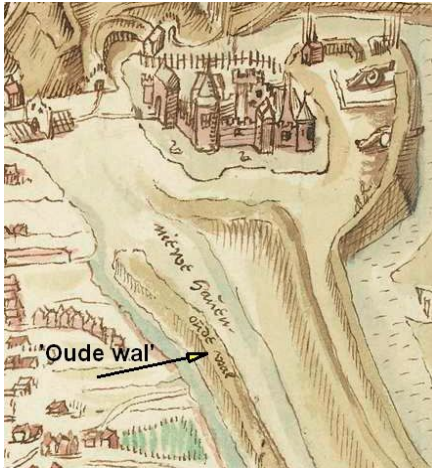
Het gaat om de omschrijving 'de dam die vanaf de dijk, die van de dijk naar de brug van het bolwerk gaat':

Willem Geurtszn., van t henden t bolwerc, den dam die vande dijck, die vande dijck aen ende bolwerbrugge gaet, te maken metten vorscreven huerden, ende die te vollen met airden, nae sijnen toebehorende, deur hyaen gewracht heeft.... (Tymmerage, fol 38v.)

[Huerden=horden, matten van gevlochten tenen]

Ik zie hier een dubbelzinnigheid in deze zin vanwege het feit dat op een eigenaardige wijze twee keer het woord 'dijk' is vermeld. De vraag is dan ook, of het hier om een dam gaat, die vanaf de zeedijk direct naar de bolwerkbrug liep en dat deze passage louter een onbeholpen omschrijving is? Of moet het meer letterlijk worden genomen en dat het hier gaat om een dijk of wal die vanaf de zeedijk komt, en dat vanaf deze wal, een dam naar de brug van het Bolwerk liep. Het laatste lijkt mij waarschijnlijk. In ieder geval zien we, als we de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560) mogen geloven, dat de ingang van het Bolwerk zich aan de noordzijde bevindt en niet aan de oostzijde¹⁾.

Dit lijkt allemaal bijzaak, maar als het laatste inderdaad waar is, dat er een andere dijk/wal westwaarts vanaf de zeedijk liep, dan kan dat een ondersteuning zijn van een onlangs geopperde theorie. Deze houdt in, dat de stad Medemblik mogelijk gescheiden was van een zogenaamde militaire zone door middel van een oudere omwalling¹⁹⁾. Dit laatste is mede afleidbaar van een object op de belegeringskaart van 1588, dat met 'Oude Wal' is aangeduid (afb. 6). Deze wal of dijk liep vanaf de Nieuwstraat, via het huidige Gedempt Achterom en zal daar vanaf ten noorden van het kasteel hebben gelopen. Dat wil zeggen tussen de toenmalige haven (Oude Haven) en het bolwerk van het kasteel.

Afb. 6. Uitsnede uit de belegeringskaart uit 1588, met het kasteel en de 'Oude wal'.

9. Een intrigerende combinatie van zaken

In verband met het bovenstaande komen meerdere zaken aan de orde die misschien iets meer licht kunnen werpen op de mogelijkheid van de locatie van een middeleeuws administratief centrum in de buurt van het kasteel. Maar eerst even een korte inleiding.

In Tymmerage (fol. 5r.) wordt melding gemaakt van twee mislukte pogingen om de noordelijke aanbouw van het kasteel (Nieuwe Garderobe) af te ronden. De eerste poging door de voormalige kastelein Willem (de Bastaard) van Beieren van Schagen (1426/38), gevolgd door een tweede poging in opdracht van Bengaert Say (1438/39). Beiden echter zonder enig succes, want na enige tijd bleken er steeds delen van de muur in te storten. Een derde definitieve verbouwing (1444/46) maakte een eind aan dit ongemak en werd groots aangepakt (fol.43r./v.), door een goede fundering aan te brengen en een nieuw deel van 17 x 12 voet aan te bouwen. De consequentie hiervan was dat er veel hout nodig was en dat er een flinke lading stenen die, via Kampen, waarschijnlijk uit Friesland, per schip aangevoerd moest worden:

Geert Ericx soen, vanden voirscreven casteleyn, gehailt te hebben van Campen v^M steens, elc duser to ii sc iiij d, ende hij selver voir zijn vracht, iii sc i d, ende aen tvoirscreven werck verwacht zijn ... (Tymmerage, fol. 43 v.)

In plaats van de hier genoemde 5000 stenen, werden in werkelijkheid maar 4000 stuks aangevoerd, die vervolgens vanaf de haven naar het kasteel vervoerd moesten worden, zoals dat uit de volgende passage blijkt. Maar daarnaast is er meer aan de hand, want duizenden extra stenen, afkomstig van een 'huis uit de voortijden' (!), werden daar vandaan naar het kasteel gebracht:

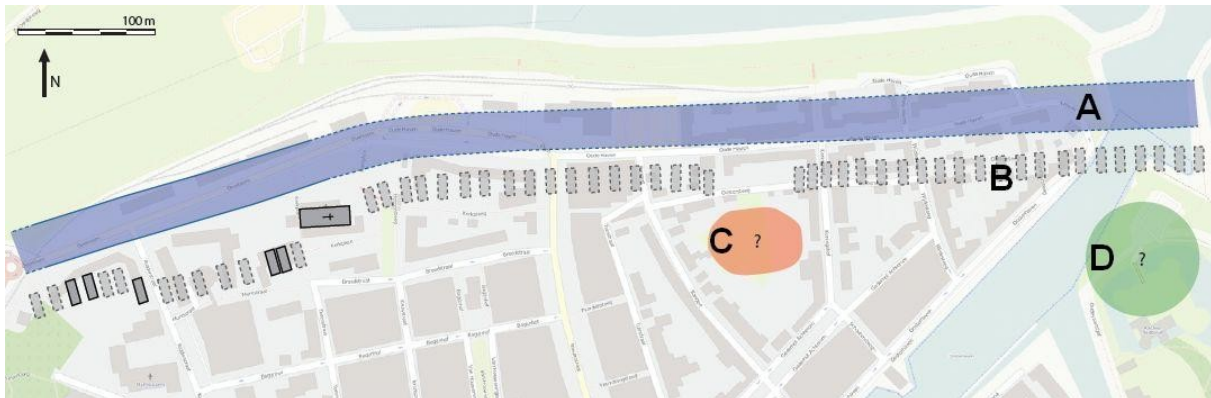
Sijmen Harmans soen, vanden voirscreven iiij^M steens uut der haven opten huse te dragen.....xvi groten. Ite, alle steen, uutgesondert die voirscreven iiij^M, die andere voirscreven werck verwacht is, ende beloypt veel dusenden als in voirtijden gecomen is van een oudt huus dair om dair off hier.....Niet. (Tymmerage, fol. 49v)

Dit is een intrigerende passage. Men maakt hier feitelijk melding van overblijfselen van een stenen gebouw uit een (ver) verleden. Omdat volgens het document geen extra transportkosten in rekening werden gebracht, is het aannemelijk dat de locatie van dit object redelijk in buurt van het kasteel en de haven moet zijn geweest. De extra stenen die deze ruïne opleverde was duidelijk een meevaller voor de opdrachtgever. Als hier sprake was van bakstenen, dan betreft het hier om een gebouw van niet ouder dan de 13^e eeuw.

Het is evident dat een stenen 'huis' uit die tijd, betrekking heeft op een versterkt gebouw met een voorname functie. Mijn eerste gedachte gaat hierbij uit naar een administratief gebouw van de grafelijkheid, misschien een gebouw, waar ook bijvoorbeeld tol werd geheven. Dit is enigszins speculatief, maar ik kan het mij zelfs voorstellen dat dit versterkte gebouw ooit een primaire functie had, dat dienst deed alvorens men met de bouw van het kasteel begon. Het is in ieder geval bekend dat Floris V reeds op 3 mei, 1283 tijdens zijn verblijf in Medemblik een oorkonde liet uitgaan²⁰. Dat is in een tijdsbestek van minder dan een jaar, na de eerste Hollandse overwinningsslag tegen de West-Friezen in 1282. Het is daarom nog maar de vraag of deze oorkonde vanuit het kasteel, dat mogelijk reeds in aanbouw was, werd uitgevaardigd. Het is voorstelbaar dat diverse zakelijke aangelegenheden, noodzakelijkerwijs in een voorlopige versterking of 'huis' moesten worden afgehandeld. Als we *Melis Stoke*, de 'clerc' van de graaf mogen geloven, was het kasteel niet lang na de verwoestende Luciavloed van 13 en 14 december 1287, in gereedheid gekomen, zodat de bouw misschien toch nog ca. vijf tot zes jaar in beslag heeft genomen.

De locatie van zowel het kasteel als dat van een mogelijk administratief gebouw zou destijds een bewuste keuze geweest kunnen zijn, eventueel op basis van een strategische plaats uit het verleden. *Josje van Leeuwen* van Archeologie West-Friesland publiceerde in haar masterscriptie een interessante theorie voor rond de periode AD 900-1100. Met name tegen de achtergrond dat Medemblik sinds de 8^e eeuw al een belangrijke handelsnederzetting was²¹.

De theorie stelt de aanwezigheid van twee functionele zones voor, die van een denkbare administratieve zone, en een gebied met een mogelijk militair doel. In het laatste gebied heeft Floris V uiteindelijk het kasteel laten bouwen.

Afb. 7. Een theoretische reconstructie van Medemblik rond AD 1100, zoals deze is voorgesteld door J. van Leeuwen. Het gebied A geeft de positie van het veenriviertje de Medemelacha aan. Dit werd later de (Oude) haven. Het gebied B geeft de mogelijke bewoning langs het riviertje aan. Verder C, dat naast het huidige Koningshof is ingetekend, geeft een speculatieve positie aan van een mogelijke administratieve zone. Tenslotte D, de suggestie voor een militaire zone, en tevens de plaats waar eind 13^e eeuw het kasteel is gebouwd.

10. Tot slot

In dit artikel zijn enkele belangwekkende gegevens aan het licht gebracht. Met name het laatste deel van het artikel prikkelt de geest, waardoor de verleiding ontstaat om uitgebreid verder te speculeren. De nodige voorzichtigheid is geboden om niet al te vroeg harde conclusies te trekken, vanwege het gebrek aan voldoende gegevens. Toch zou het bovenstaande van nut kunnen zijn met betrekking tot de discussie over de nog steeds onverklaarde straatnaam 'Koningshof'.

Ben Dijkhuis, Medemblik, mei 2015

Noten en geraadpleegde bronnen:

NA – Nationaal Archief, Den Haag
 NAH – Noord-Hollands Archief, Haarlem
 KB – Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
 GH – Graven van Holland
 GR – Grafelijkheidsrekenkamer Rekeningen
 AR – Archief Rijksgebouwendienst

1. B. Dijkhuis; *An den slote tot Medeblic*; Jaaruitgave van de Oudheidkundige Vereniging Medemblik; jaargang 20, 2012; pp. 7-16:
 (Errata voor dit artikel: pag. 10, kolom 2: *Idem Haer Bartolomeus vande zinen*, pag. 15, kolom 1: *Van Nyding Symonsz van breuken bij bevele*)
2. NA, GR, toegangsnr. 3.01.27.02; inventarisnummer 5002.
3. NAH, archiefnummer 176, inventarisnummer 1395.
4. Marius Bruijn; http://kennemerkunstgilde.nl/?page_id=432
5. Naar mededeling door Josje van Leeuwen van Archeologie West-Friesland, d.d. 30 en 31-10-2013.
6. Niet de verwarren met het huidige cachot in de zuidelijke vierkante zijtoren!
7. WatWasWaar: <http://watwaswaar.nl/>
8. NA, AR, archiefinventaris 4.RGD, inventarisnr. 920.6.
9. Voor wat betreft de nauwkeurigheid gaat men er vanuit dat de kastelenafbeeldingen van Roghman als redelijke betrouwbaar beschouwd kunnen worden. Zie ook: W.Th.Kloek, *De Kasteeltekeningen van Roelant Roghman, deel 2*; 1990; Canaletto, Alphen aan den Rijn; p. 77 .
10. De Orde van het Gulden Vlies is een exclusieve ridderorde, die in 1430 door Filips de Goede, bij gelegenheid van zijn huwelijk met Isabella van Portugal, zelf in het leven was geroepen.
11. Marius Bruijn; http://kennemerkunstgilde.nl/?page_id=528
12. A. Kamma; *Bengaert Say; de corrupte kastelein van Medemblik*; Jaaruitgave Oudheidkundige Vereniging 'Medemblik', jaargang 18, 2010; p.23.
13. *Chronologisch Register op het vervolg van het Groot-Charterboek van Van Mieris*; 1859; Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, C. van der Post, Utrecht; p. 28 (Zevende Memoriaal van Rosa).

14. Peter Swart te Hoorn maakte mij op 02-02-2013 in dit verband attent op een toevallige vermelding, in de Stadsrekening van Gouda (1437), van een zekere '*Renier (of Heynric) die beeldemaker*', die een 'aensicht' moest maken in het Raadhuis van Gouda.
15. E.Vink; *Het kasteel van Medemblik*, conceptversie RGB; 2010; hoofdstuk 1, p. 14, noot 23: Mededeling G. Alders, archeoloog, werkzaam bij de stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland.
16. J. van Leeuwen; *Middeleeuws Medemblik: een centrum in de periferie*; 2014; Archeologie West-Friesland; p. 218/19.
17. NA, GH; toegangsnr. 4.2.01.1; inventarisnummer 1338 (bijlage van inventarisnr. 1272).
18. NA, GH; toegangsnr. 4.2.01.1; inventarisnummer 1337 (bijlage van inventarisnr. 1272).
19. J. van Leeuwen; p. 219.
20. NA, GH; toegangsnr. 3.01.01; inventarisnummer 218; f. 52bis, nr. 325bis; 15^e eeuwse kopie uit onbekende bron.
21. J. van Leeuwen; p. 206-216.

Ondersteunende internet-sites:

- Historici.nl: Registers van de Hollandse grafelijkheid 1299-1345; <http://historici.nl>
- De geïntegreerde taalbank: Historische woordenboeken op internet; <http://gtb.inl.nl/>
- Digitale bibliotheek der Nederlandse letteren; <http://dbnl.org>
- Nationaal Archief; <http://gahetna.nl/>
- WatWasWaar; <http://watwaswaar.nl/>
- B. Dijkhuis, B. Ooijevaar; Middeleeuwse dwangburchten van West-Friesland en Alkmaar; <http://dwangburchten.nl>

Herkomst van de afbeeldingen:

- Afb. 1: Marius Bruijn, Haarlem
- Afb. 2: Foto's: links: Carolien van Berge (Collectie Kasteel Radboud), rechts: Ben Dijkhuis, Medemblik
- Afb. 3, 4: Roelant Roghman (1627-1692), Nederlandse Kastelenstichting, Wijk bij Duurstede. Bewerkt door Ben Dijkhuis.
- Afb. 5. Samengesteld en vervaardigd door Ben Dijkhuis. Afgeleid vanuit de volgende bronnen:
 I. Wikipedia/Heralder (Creative Commons-licence: Attribution - Share Alike 3.0 Unported, 2.5 Generic, 2.0 Generic and 1.0 Generic) / II. Museum voor Schone Kunsten, Ghent, Belgium Toegangsnummer: S-98/ III. Statuts, Ordonnances et Armorial de l'Ordre de la Toison d'Or (1473), KB, 76 E10; fol. 060v en 080v
- Afb. 6 Rijksmuseum, Amsterdam (uitsnede).
- Afb. 7 Archeologie West-Friesland, J. van Leeuwen. Letters ingevoegd, vanwege het ontbreken van kleuren in de afbeelding.